

**BOSHLANG’ICH SINFI ONA TILI DARSALARIDA FONETIKA MAVZUSINI
O’QITISHNING METODIK ASOSLARI**

Ergasheva Muazzam Dilmurod qizi

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Boshlang’ich ta’lim yo’nalishi 2- bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang’ich sinfi ona tili darslarida fonetika bo’limini o’qitishning lingvodidaktik va metodik asoslari yoritiladi. Tovush va harf munosabati, unli va undosh tovushlarni farqlash, bo’g’in va urg’u, nutq a’zolari hamda ayrim fonetik hodisalarni o’quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlariga mos ravishda o’rgatish masalalari tahlil qilinadi. Manba matnidagi nazariy ma’lumotlar ilmiy-metodik jihatdan tizimlashtirilib, fonetik tushunchalarni eshitish, talaffuz, kuzatish, taqqoslash, modellashtirish va amaliy mashqlar orqali o’zlashtirishga yo’naltirilgan bosqichli metodik model taklif etiladi. Shuningdek, fonetik bilimlarni imlo savodxonligi, og’zaki nutq, o’qish texnikasi va yozuv ko’nikmalari bilan integratsiyalash imkoniyatlari asoslanadi. Maqolada test, fonetik tahlil, minimal juftliklar, bo’g’in modeli, raqamli audio topshiriqlar va formativ baholash elementlaridan foydalanish bo’yicha amaliy tavsiyalar beriladi.

Kalit so’zlar: fonetika, boshlang’ich ta’lim, ona tili, tovush, harf, unli, undosh, bo’g’in, urg’u, fonetik tahlil, savodxonlik, interfaol metod.

Аннотация: В статье рассматриваются лингводидактические и методические основы обучения фонетике на уроках родного языка в начальных классах. Анализируются способы усвоения соотношения звука и буквы, гласных и согласных, слога и ударения, органов речи и отдельных фонетических явлений с учётом возрастных особенностей младших школьников. Теоретический материал исходного текста систематизирован и дополнен поэтапной методической моделью, основанной на слуховом восприятии, произношении, наблюдении, сравнении, моделировании и практических упражнениях. Обоснована связь фонетических знаний с орфографической грамотностью, устной речью, техникой чтения и письмом.

Ключевые слова: фонетика, начальное образование, родной язык, звук, буква, гласные, согласные, слог, ударение, фонетический анализ, грамотность.

Abstract: This article examines the linguodidactic and methodological foundations of teaching phonetics in primary-school mother-tongue lessons. It discusses age-appropriate ways of teaching sound-letter relationships, vowels and consonants, syllables and stress, speech organs, and selected phonetic phenomena. The theoretical material of the source text is systematized and expanded into a staged methodological model based on listening,

“DUNYO TA’LIMI SIFATINI OSHIRISHNING ILG’OR USULLARI ILMIY JURNALI”

5-Oktyabr, 2026-yil

pronunciation, observation, comparison, modelling and practice. The paper also substantiates the integration of phonetic knowledge with spelling literacy, oral speech, reading fluency and writing skills, and proposes practical formative-assessment tasks.

Keywords: *phonetics, primary education, mother tongue, sound, letter, vowel, consonant, syllable, stress, phonetic analysis, literacy.*

KIRISH

Boshlang‘ich ta’limda ona tili o‘qitish o‘quvchining keyingi ta’lim bosqichlaridagi muvaffaqiyatini belgilaydigan tayanch yo‘nalishlardan biridir. Ayniqsa, fonetik bilimlar savod o‘rgatish, to‘g‘ri talaffuz, ongli o‘qish va imlo ko‘nikmalarining shakllanishida asosiy vosita vazifasini bajaradi. Fonetika nutq tovushlari, ularning hosil bo‘lishi va xususiyatlarini o‘rganadi; boshlang‘ich sinfda esa mazkur nazariy mazmun bolaning bevosita nutqiy tajribasi bilan bog‘langan holda o‘zlashtirilishi zarur. Manba matnida tovush, bo‘g‘in, urg‘u, nutq a‘zolari, fonetik hodisalar hamda fonetika va grafika munosabati asosiy tushunchalar sifatida berilgan. Ushbu maqolada shu mazmun ilmiy maqola talablari asosida qayta tizimlashtirilib, uni dars jarayonida o‘qitish mexanizmlari kengaytirildi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchisi uchun “tovushni eshitamiz va aytamiz, harfni ko‘ramiz va yozamiz” tamoyili fonetik-grafik tushunchalarni farqlashning eng sodda va samarali tayanchidir. Shu sababli fonetika mavzusini o‘qitishda ta’rifni yodlatishdan ko‘ra tovushni eshittirish, talaffuz qildirish, artikulyatsiyani kuzatish, so‘z tarkibidagi o‘rnini aniqlash va yozuvdagi harf bilan bog‘lash ustuvor bo‘lishi lozim.

ADABIYOTLAR SHARHI VA MUAMMONING O‘RGANILGANLIK DARAJASI. Ona tili o‘qitish metodikasiga oid klassik darsliklarda savod o‘rgatish, fonetika va grafika, grammatika, imlo hamda bog‘lanishli nutqni rivojlantirish o‘zaro aloqador metodik yo‘nalishlar sifatida qaraladi. Zamonaviy tadqiqotlarda esa boshlang‘ich sinf ona tili darslarida interfaol metodlardan foydalanish, lingvistik tushunchalarni modellashtirish, o‘quvchilarning nutqiy va lingvistik kompetensiyalarini rivojlantirish masalalari alohida e’tiborga olinmoqda.

2024-2025-yillarda e’lon qilingan ilmiy-metodik ishlarda ona tili darslarida innovatsion usullar, modellashtirish va so‘z ustida ishlash orqali savodxonlikni rivojlantirish zarurligi ta’kidlangan. Shuningdek, boshlang‘ich ta’lim uchun yaratilgan yangi darslik va metodik manbalar fonetik tushunchalarni amaliy nutq, mashq va kuzatish bilan bog‘lash imkoniyatlarini kengaytiradi. Biroq fonetika mavzusini tovushni idrok etishdan boshlab mustaqil fonetik tahlilgacha olib boradigan yaxlit, bosqichli metodik algoritmnini dars amaliyotiga mos shaklda ishlab chiqish dolzarb bo‘lib qolmoqda.

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Maqola nazariy-metodik xarakterga ega. Tadqiqotda tahlil, sintez, qiyoslash, pedagogik modellashtirish, mazmuniy tahlil va metodik umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Asosiy manba sifatida taqdim etilgan “Boshlang‘ich

“DUNYO TA’LIMI SIFATINI OSHIRISHNING ILG’OR USULLARI ILMIY JURNALI”

5-Oktyabr, 2026-yil

sinf ona tili darslarida fonetika mavzusini o‘qitishning metodik asoslari” matni olindi. Undagi fonetik tushunchalar, 1-sinf darsligidan keltirilgan mashq va xulosalar qayta tahlil qilindi. Qo‘shimcha ravishda ona tili o‘qitish metodikasiga oid darsliklar va 2024-2025-yillardagi ayrim ilmiy maqolalardagi metodik yondashuvlar bilan qiyosiy umumlashtirish amalga oshirildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA. Fonetika bo‘limini boshlang‘ich sinfda samarali o‘qitish uchun mazmunni uch darajada tashkil etish maqsadga muvofiq: 1) sezgi-amaliy daraja - tovushni eshitish, aytish va farqlash; 2) tushunchaviy daraja - tovush-harf, unli-undosh, bo‘g‘in va urg‘u kabi tushunchalarni nomlash hamda izohlash; 3) amaliy-tahliliy daraja - so‘zlarni fonetik jihatdan tahlil qilish, tovush va harf sonini taqqoslash, xatoni aniqlash va asoslash. Mazkur ketma-ketlik bolaning konkret tajribadan abstrakt lingvistik tushunchaga o‘tishini ta’minlaydi.

Bosqich	O‘qituvchi faoliyati	O‘quvchi faoliyati	Kutiladigan natija
1. Eshitish va talaffuz	Tovushlarni aniq talaffuz qiladi, audio namunalardan beradi	Eshitadi, takrorlaydi, tovushni ajratadi	Fonematik eshitish faollashadi
2. Kuzatish va taqqoslash	Artikulyatsiya va havo oqimini kuzattiradi	Unli-undoshni belgilariga ko‘ra taqqoslaydi	Tovushlarning farqlovchi belgilarini anglaydi
3. Modellash	Rang, belgi, chizma va bo‘g‘in modelidan foydalanadi	So‘zni tovush/bo‘g‘in modeliga joylaydi	Abstrakt tushuncha ko‘rgazmali modelga bog‘lanadi
4. Tahlil va qo‘llash	Fonetik tahlil algoritmini beradi	So‘zni mustaqil tahlil qiladi va izohlaydi	Bilim amaliy ko‘nikmaga aylanadi
5. Refleksiya va baholash	Qisqa test, exit-ticket va o‘zini baholashni tashkil etadi	Xatosini topadi, tuzatadi, xulosa qiladi	Formativ baholash orqali mustahkamlash yuz beradi

Manba matnida o‘zbek tilidagi unli va undosh tovushlar, bo‘g‘in va urg‘u haqidagi boshlang‘ich ma’lumotlar berilgan. Darsda bu tushunchalar tayyor qoida sifatida emas, kuzatish asosida kashf ettirilganda metodik samaradorlik ortadi. Masalan, o‘quvchilar “a-a-a”, “m-m-m” tovushlarini talaffuz qilib, havo oqimining erkin yoki to‘siqqa uchrab chiqishini kuzatadilar; keyin so‘zlardagi tovushlarni guruhlarga ajratadilar. Bo‘g‘inni o‘rgatishda esa

“DUNYO TA’LIMI SIFATINI OSHIRISHNING ILG’OR USULLARI ILMIY JURNALI”

5-Oktyabr, 2026-yil

chapak, qadam, rangli kartochka yoki grafik yoʻllar orqali soʻzning ritmik tuzilishi modellashtirilishi mumkin.

Urgʻu mavzusida oʻqituvchi bir xil soʻzni turli boʻgʻinlarga sunʻiy urgʻu berib aytishi va oʻquvchilardan tabiiy talaffuzni aniqlashni soʻrashi mumkin. Bu usul eshitish orqali nazariy tushunchani anglashga yordam beradi. Tovush va harfni farqlashda esa audio va yozuvni bir vaqtda emas, avval tovushni eshitish, keyin uning grafik belgisini koʻrsatish metodik jihatdan maqsadga muvofiq.

Fonetik hodisalarni oʻqitishda ilmiy aniqlik. Boshlangʻich taʼlim uchun tayyorlanadigan metodik materiallarda fonetik misollar ilmiy jihatdan aniq boʻlishi alohida ahamiyatga ega. Taqdim etilgan manbada ayrim fonetik hodisalarga doir misollar tahrir talab qiladi. Masalan, “kitob + i = kitobi” shaklida b tovushining v ga almashgani haqidagi izoh toʻgʻri emas: “kitobi” shaklida b saqlanadi. Shuning uchun dars materialida tovush almashishi, tushishi yoki orttirilishiga oid misollar amaldagi imlo va fonetik meʼyorlar asosida tekshirilishi kerak. Ilmiy aniqlik oʻquvchida keyinchalik notoʻgʻri lingvistik tasavvur shakllanishining oldini oladi.

Interfaol metodlar va raqamli vositalar

Metod	Qoʻllash namunasi	Rivojlantiriladigan koʻnikma	Baholash
“Tovush ovchisi”	Matn yoki rasm nomlaridan berilgan tovushni topish	Fonematik eshitish, diqqat	Topilgan soʻzlar soni va izohi
Minimal juftlik	Bir tovush bilan farqlanuvchi soʻzlarni eshitib ajratish	Tovushni farqlash, talaffuz	Tezkor ogʻzaki javob
Boʻgʻin konstruktori	Kartochkalardan soʻz tuzish va boʻgʻinga ajratish	Analiz-sintez	Juftlikda oʻzaro tekshiruv
Audio diktant	Qisqa audio orqali tovush/boʻgʻinlarni belgilash	Tinglab tushunish, yozuv	Check-list
Fonetik xarita	Soʻzning tovush-harf-boʻgʻin- urgʻu modelini tuzish	Modellashtirish, tahlil	Rubrika asosida baholash

Raqamli vositalar fonetika darsida maqsad emas, balki eshitish va tahlil jarayonini kuchaytiruvchi vosita boʻlishi lozim. Qisqa audioyozuvlar, interaktiv doskada tovush-harf mosligini belgilash, QR orqali talaffuz namunalarini tinglash yoki oddiy onlayn viktorinalar

o‘quvchining tezkor fikr-mulohaza olishini ta’minlaydi. Bunda ekran vaqti darsning asosiy qismini egallamasligi, o‘quvchi nutqiy faoliyatini almashtirib yubormasligi muhim.

Darsning namunaviy metodik algoritmi

- Motivatsiya: predmet yoki rasm asosida muammoli savol berish - “Bu so‘zning boshida qaysi tovushni eshityapsiz?”
- Eshitish-talaffuz mashqi: tovushni cho‘zib yoki qisqa talaffuz qilib, artikulyatsiyani kuzatish.
- Taqqoslash: ikki-uch tovushni havo oqimi, ovoz va shovqin ishtiroki bo‘yicha farqlash.
- Model yaratish: so‘zdagi tovushlar va bo‘g‘inlarni rangli belgilar yoki sxema orqali ko‘rsatish.
- Qoida chiqarish: o‘quvchilarning kuzatuvlari asosida qisqa, yoshga mos xulosa tuzish.
- Mustahkamlash: test, so‘z saralash, fonetik tahlil yoki juftlikdagi topshiriq.
- Refleksiya: “Bugun nimani eshitib bildim?”, “Qaysi topshiriq menga qiyin bo‘ldi?” savollari bilan yakunlash.

Baholash mezonlari. Fonetika mavzusida baholash faqat test natijasi bilan cheklanmasligi kerak. O‘quvchining tovushni eshitib farqlashi, to‘g‘ri talaffuz qilishi, tovush va harfni chalkashtirmasligi, so‘zni bo‘g‘inga ajratishi, urg‘uni aniqlashi va o‘z javobini izohlashi alohida kuzatiladi. Formativ baholashda “bajaradi - qisman bajaradi - yordam bilan bajaradi” kabi sodda mezonlar o‘qituvchiga individual qiyinchiliklarni tez aniqlash imkonini beradi.

XULOSA. Boshlang‘ich sinf ona tili darslarida fonetikani o‘qitish tovushlar haqidagi nazariy ma’lumotlarni yetkazish bilangina cheklanmaydi. U fonematik eshitish, to‘g‘ri talaffuz, o‘qish va yozuv savodxonligi, lingvistik kuzatuvchanlik hamda o‘z fikrini izohlash ko‘nikmalarini birgalikda rivojlantiradigan metodik jarayondir. Tahlil natijasida fonetik tushunchalarni “eshitish va talaffuz - kuzatish va taqqoslash - modellashtirish - tahlil va qo‘llash - refleksiya” ketma-ketligida tashkil etish maqsadga muvofiq ekani asoslandi. Bunday yondashuv o‘quvchini tayyor qoidani yodlovchi emas, balki til hodisasini kuzatuvchi, xulosa chiqaruvchi va bilimini amalda qo‘llovchi faol subyektga aylantiradi.

Shuningdek, metodik materialning ilmiy aniqligi muhim shart ekanligi aniqlandi. Manba matnidagi ayrim fonetik misollarni tahrirlash zarurati shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf uchun soddalashtirish ilmiy to‘g‘rilik hisobiga amalga oshirilmasligi kerak. Fonetik bilimlar zamonaviy interfaol metodlar va formativ baholash bilan uyg‘unlashtirilganda darsning mazmuniy va amaliy samaradorligi oshadi.

“DUNYO TA’LIMI SIFATINI OSHIRISHNING ILG’OR USULLARI ILMIY JURNALI”

5-Oktyabr, 2026-yil

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. - 2020-yil 23-sentabr, O‘RQ-637-son (amaldagi tahriri bilan).
2. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. - Toshkent: Noshir, 2009. - 352 b.
3. Muxtarova L.A., Jovliyev J.A., Saidaxmadova N.S. Ona tili o‘qish savodxonligi va uni o‘qitish metodikasi. - Toshkent: Ilm ziyo zakovat, 2025. - 280 b.
4. Rizayeva M. Boshlang‘ich sinf ona tili va o‘qish savodxonligi darslarida lingvistik tushunchalarni modellashtirish metodikasi // Nauka i innovatsii. - 2024. - № 2(24). - B. 69-71.
5. Avvalova N. Boshlang‘ich sinflarda ona tili o‘qitish metodikasi // Nauka i innovatsiya. - 2024. - T. 2, № 12. - B. 127-132.
6. Shoyimova F.M. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ona tili fanini o‘qitishda qo‘llanadigan metodlar // Modern Science and Research. - 2025. - B. 215-217.
7. Aydarova U.B., Yuldasheva D.Sh. Ona tili. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 1-sinfi uchun darslik. - Toshkent: Novda Edutainment, 2024/2026 nashrlari.